

LITTERATUR

FINLANDSSVENSK SKÖNLITTERATUR 1936

Fjölårets finlandssvenska bokmarknad fick ett i viss mån uppseendeväckande förlopp. Skulden till, eller kanske hellre förtjänsten av denna märkliga vändning tillkom, som bekant, en romanpristävlan och segrarinnorna i den. Medan i vanliga fall en svensk originalroman anses ha god åtgång i Finland, om den säljes i sex- eller sjuhundra exemplar, berättade förlagsannonserna senaste höst om böcker, som gingo ut i tusental och tiotusental. Fenomenet ansågs på många håll lämna ett glädjande vittnesbörd om förhandenvaron av ett latent litterärt intresse, som den moderna finlandssvenska litteraturens rätt exklusiva karaktär hindrat att komma till uttryck men som nu funnit en utlösning i romaner av den art, som framför allt *Sally Salminens* *Katrina* och *Anna Bondestams* *Panik i Rölleby* representera.

I vilken mån denna tolkning motsvarar ett verkligt förhållande, vill jag inte uttala mig om. Ty det finnes ingen möjlighet att fastslå, var gränsen går mellan hypnosen från en skickligt skött reklamkampanj och den självständiga, djupa och spontana läslusten. Kvar står emellertid själva faktum, att böckerna fingo en överraskande stor spridning, något som i och för sig var glädjande. Ty både »*Katrina*» och »*Panik i Rölleby*» äro goda och sympatiska romaner.

Jag behöver här inte dröja vid Sally Salminens »*Katrina*», då den redan varit föremål för en analys i *Svensk Tidskrifts* rikssvenska litteraturöversikt. Däremot kunna några ord om den finlandssvenska opinionen kring succéboken vara på sin plats. Romanen rönt inte blott en väldig bokhandelsframgång; publiksmaken fick en akademisk sanktion, när Svenska litteratursällskapet vid sin årsfest i början av februari uppmärksammade författarinnan med ett av sina största pris. Den enda reaktion mot den höga uppskattningen av boken — och så vitt jag kan se: en berättigad sådan — som förekommit, bör ses mot bakgrunden av, att »*Katrina*» med sin breda, underhållande epik och varmhjärtade idealism på en del håll använts som klubba gentemot den stränga och sträva, ett grand exklusiva konstnärlighet, som i så hög grad kännetecknat den moderna finlandssvenska skönlitteraturens kungsväg. Det är på sin plats att erkänna, att Sally Salminen representerar en frisk berättarglädje och en fyllig, omedelbar realism, som äro tunnsådda i Finlands svenskspråkiga diktning. Men det är knappast på sin plats att framhålla dessa egenskaper såsom ett mervärde i förhållande till den personliga originalitet och konstnärliga djupdimension, som annars tryckt sin prägel på det bästa i vår vittra alstring under det senaste decenniet.

Ur publikframgångens synpunkt kom *Anna Bondestams* prisroman, »*Panik i Rölleby*», på andra plats: ett förhållande som på intet sätt

Litteratur

är ägnat att förvåna. Ty om Bondestams bok inte besitter »Katrinas» episka monumentalitet och ideella lödighet, så har den i stället andra egenskaper, lika sympatiska och lika ovanliga i finlandssvensk litteratur: frimodighet, glättighet, en på samma gång intellektuell och charmerande sorglöshet i greppet om motivet. Romanen bygger framför allt på miljöskildringen, som hänför sig till finländskt småstadsliv på sjuttonhundratalet, och berättelsen är given inte endast med munter fart utan också med klokhet och övertygande sakkännedom. I boken finnes en viss (vänsterfärgad) socialpolitisk udd, alltför naivt tydligt framhävd för att helt smälta samman med den konstnärliga utformningen, och man kan dessutom kritisera den instuckna kärleksintrigen såsom alltför opsykologisk och stereotyp. Men med tanke på den i andra avseenden så livliga och kvicka framställningen låter man gärna udda vara jämnt och konstaterar med tillfredsställelse, att den finlandssvenska diktens spinsida fått en ny och aktningvärd tillgång.

Den tredje pristagarinnan, *Margit Niininen*, kunde inte anteckna en yttre succé, jämförbar med medtävlarinnornas. Hennes bok hette *Tora Markman* och hennes system, och den omfångsrika berättelsens kvaliteter stå på ett plan, som i allmänhet inte brukar stimulera publiksmaken. Niinins roman är en psykologisk utvecklingshistoria med tvenne skolflickor i skeendets mittpunkt. Det är också såsom psykologiskt dokument »Tora Markman» förtjänar uppmärksamhet; författarinnans illusionslösa, för att inte säga ödsliga kunskap om ungt, kvinnligt själsliv gör ställvis en mycket stark verkan. Också konstnärligt har boken goda partier, särskilt det inledande kapitlets barnskildring bör framhållas. Men som helhet lider boken av betydande svagheter; den brister i koncentration och inre enhetlighet. I främsta rummet bör påtalas, att det psykologiska huvudmotivet avbrytes av en serie onödiga och till sin utformning rätt schablonmässiga tidsskildringar från de svåra krisårens Finland.

De tre ovannämnda prisböckerna beteckna sannolikt den finlandssvenska prosans värdefullaste nyförvärv år 1936, ett för en litterär tävlan högst ovanligt resultat. Bland höstens övriga prosaböcker är det knappast flera än två, som kunna påräkna intresse utanför hemlandets gränser: *Tito Collianders* novellsamling *Ljus* och *Bertel Kihlman*s sommarroman *Idyll under åskmoln*.

Tito Colliander är ett gott exempel på vad envist arbete och konstnärlig målmedvetenhet betyda för en ung författare. Hans första böcker gingo ganska spårlöst förbi, men senaste vår visade han plötsligt vad han kunde åstadkomma med berättelsen »Taina». Den nya boken »Ljus» betecknar en ny vinning framför allt vad den konstnärliga språkbehandlingen vidkommer. Titelnovellen, som inleder samlingen, har sidor som kunna betecknas som ypperliga: författaren berättar i den om en nästan blind man och hans förhållande till den ljusa och färgrika värld, från vilken ödet utestängt honom. Tyvärr brister novellens yttre konstruktion på ett fatalt sätt; läsaren har inga möjligheter att tro på sannolikheten hos en inflätad historia om en

lärd optisk avhandling, som den halvblinde hjälten påstås författa. Men har man förmågan att se bort från det yttre händelseförloppet i berättelsen (det är ju ofta man får blunda för yttre osannolikheter i annars goda böcker), kan man villigt erkänna den fina och personliga konstnärligheten i återgivandet av den egendomliga, på sitt sätt enformiga och färglösa men samtidigt äventyrliga och spännande atmosfär, som omger den ögonsjukes isolerade tillvaro. Läsaren upplever flödande solljus, färgrik blomsterprakt, hela den granna och nyansrika koloraturen i Guds vackra värld med stark intensitet i denna novell om en olycklig enstöring, för vilken den omgivande verkligheten ligger höljd i grå och fattig skymning. Med säker konst har Colliander byggt upp sin berättelse över detta motsatsförhållande, och sin kulmen når skildringen, när författaren låter de två världarna, solljusets och skymningens, mötas i en scen som visar oss den blinde mannens trevande efter ett rodnande vildvinslöv ute på sommarverandan.

Man kunde karakterisera Collianders »Ljuset» — jag tänker endast på titelnovellen, bokens övriga berättelser äro svaga — som en konstnärlig situationsbild, en målerisk interiör där skuggor och dagar blivit artistiskt fördelade i ett med exklusiv beräkning avgränsat rum. Av en helt annan art är Bertel Kihlmans »Idyll under åskmoln», som omsvepes av friska vindar från öppna havsfjärdar.

Kihlmans bok har väckt en viss uppmärksamhet på grund av motivkretsen. Vad han företagit sig att skildra, är nämligen någonting, som finlandssvensk litteratur förut försummat: det vardagliga, borgerliga familjelivet i en lantlig villa ute i Helsingfors skärgård. En av sina främsta tillgångar har berättelsen i de fina och sakkunniga redogörelserna för simturer, fiskefärder och båtutflykter; författaren når mer än en gång betydande resultat såsom en friluftslivets genre-målare. Särskilt bör framhållas kanotfärden till Sälskär, den lilla klippön i havsbandet; den är utmärkt berättad, full av romantik och ändå säkert förankrad i sommarvardagens verklighet. Realistisk och trovärdig är också människoskildringen. Berättelsen är inte koncentrerad kring en eller två hjältar, i romanens mittpunkt lever och rör sig en hel professorsfamilj med man och hustru, barn, släktingar och tjänstefolk. Av de många personligheterna i boken bör särskilt framhållas Marika Gunnars, en idealgestalt av frimodighet, älskvardhet, praktisk duglighet och intellektuell rättframhet. Mot de friska naturscenerierna och den förtjänstfulla psykologien ter sig tyvärr romanens tidsskildring svag och blodlös. Kihlman har förlagt bokens upplevelser till den ödesdigra sommaren 1917, den »röda» sommaren, och denna sida av romanen har han inte förmått ge en konstnärligt åskådlig och övertygande hållning. Teckningen av hela den historiska bakgrunden måste betecknas såsom alltför utåtvänd och stereotyp uppkonstruerad.

Av övriga finlandssvenska romaner från 1936 må nämnas *Eric von Schantz' Slyngeln* Måhrberg, ett försök till skönlitterär behandling av kriminell ungdomspsykologi, *Harald Hornborgs* Böh-

Litteratur

lingen i uppror, som innebär ett nytt nummer i serien av författarens krönikor från fantasihertigdömet Flüstringen, *Erik Thermans* romantiska Lapplandsberättelse *Röde Kettils saga*, *Allan Tallquists* arbetarroman *Stålets sång* och *Chr. Fabricius'* politiska idéberättelse *Männen vid fronten*. Ingen av de nämnda böckerna står dock på en konstnärlig nivå, som skulle motivera ett längre omnämnande.

1936 års lyriska skörd medförde inga överraskningar. Däremot kan man gott göra gällande, att åtminstone en av de nya diktsamlingarna betecknade en toppunkt i sin skalds produktion och därmed i modern finlandssvensk lyrik överhuvud. *Minnesaltaret* hette diktsamlingen, och den var skriven av *Emil Zilliacus*.

Zilliacus' skaldskap har förut burit en viss prägel av förnäm och kylig isolering, han har varit antikbeundraren, som i formfulländade strofer diktat om sin skönhetsförälskelse och sin klassiskt behärskade syn på livet och naturen. I den nya diktsamlingen, som sprungit fram ur en djup personlig sorg — sorgen över hustruns död — träder han läsaren närmare än någonsin tidigare. Det är av ett utomordentligt stort konstnärligt intresse och det är mänskligt gripande att se, hur »Minnesaltaret» innebär inte blott en förskjutning av motivkretsen hos Zilliacus utan också en formell förnyelse. De starka känsloreaktionerna ha sprängt bundenheten i Zilliacus' forna formfulländning; hans form är visserligen fulländad också nu, men den är samtidigt personligare, friare, mera öppen och mera omedelbart vinnande. En av de vackraste dikterna i samlingen heter »Pulsen». Jag citerar de tre första och de två sista stroferna:

Mitt finger famlar på en puls som slår
tunn intill bristning, flyende och svag —
en liten fjärilvinges lätta slag,
ett flyktigt fladder som av ögonhår.

Och denna rännil vilken inom kort
— en timme blott, en dag — skall domna bort,
har fyllt mitt väsen, skänkt det helgd och halt,
kungsådran i mitt långa liv, mitt allt.

Som böljande med dessa sista pulsslåg
de gångna åren draga mig förbi,
och några hasta fram i skymning svepta,
men andra år och andra dagar dröja
så sällsamt klara, sällsamt genomlysta
av minnets sol emot en dimhöljd bakgrund.

— — — — —

Jag genomlever sammanträngt, förtätat,
ett människoliv av lidande och lust,

från tidig ungdoms yra lyckorus,
dagsländedagar utan verk och ansvar,
till själsgemenskap, djupnande var dag,
och mogen ålders rika arbetsglädje,
till livets fullhet som fick färg och ton
av denna puls, som knappast mer förnimmes.

När om en timme eller en minut
den mjuka fjärlvingen fladdrat slut,
har du gått in i smärflöshetens rike
och nått den stora vilans modersfamn.
Men min är då en tomhet utan like,
en själens ensamhet som saknar namn.

De djupa, böljande rytmerna och den högtidliga tonen i denna dikt, en ton som kan föra tanken till medeltidens stora balladdiktning, torde vara ganska ensamstående i modern svensk lyrik.

Jarl Hemmers *Nordan* intar inte samma särställning i sin författares produktion som »Minnesaltaret» hos Zilliacus. Samlingen innehåller strofer, som väckt glädje hos Hemmers talrika beundrare, men i huvudsak går diktboken upp vägar, som skalden beträtt redan förut. Det i egentlig mening nya inskränker sig till fyra legender, vilka såväl formellt som till sin stämning nära ansluta sig till den store finske diktaren Eino Leinos »Helkavirsiä». Det förefaller som om Hemmers äktlyriska egenart inte komme till sin rätt i dessa berättande legender; i ingen händelse tåla de jämförelse med de finska förebilderna. På höjden av sitt kunnande står skalden framför allt i några intimt personliga strofer av den varma och innerliga art, som redan förut varit rikt företrädd i hans alstring. Till dem fogar sig en rad naturdikter, vilka måste betecknas såsom mycket representativa för Hemmers erkända förmåga att ge konstnärligt fina landskapsmålningar.

I »Nordan» ingå några praktfulla Lapplandsdikter, tillkomna under en Petsamofärd, som Hemmer företog för ett par år sedan. Då denna arktiska ödemarksatmosfär på sätt och vis ger en ny skiftning åt skaldens naturlyrik, skall jag citera »Andenatt», som i sin virtuosa formfulländning och visuella åskådlighet är en god exponent för, hur högt Hemmer når i den nya samlingen:

Vattenfallet morrar som en tiger,
kedjad i den brustna klippans mitt.
Ur dess gap av sten i natten stiger
urtidsröken, vitt i vitt,
böljar frostigt upp mot skyn i vågor,
regnbågsbrinnande av norrskenslågor.
Allt är norrsken, månljus, stjärnor, dimma.
Nu är andarnas och dödens timma.
Jag hör tysta skritt.

Litteratur

Dimman flämtar, breder ut sig, slukar
fjällen, himlen i sitt jättesvep.
Alla stjärnor drunkna i dess dukar,
blodögd måne bleknar, strypt i töckenrep.
Kalla gastar genom rymden simma.
Ännu andas norrskenet en strimma
in i blinda dimdjup, vitt i vitt.
Livet slocknar. Nu är lütets timma.
Andarna ta sitt.

Bland yngre lyriker, som framträtt 1936, kunna nämnas *Karin Mandelstam*, som debuterat med samlingen *Insikt*, och *Viola Renvall*, vars nya dikthäfte heter *Mot synranden*. Båda dessa besitta en viss artistisk charm, men de sakna, åtminstone tillsvidare, den originalitet, som ensam kan göra anspråk på större konstnärlig uppmärksamhet. Av avgjort större betydelse är *Lorentz von Numers*, som senaste höst utgav sin andra diktsamling, *Porträtt med blomma*.

Det är den färgglada, klatschiga, artistiska ordmålningen, den burleska situationsbilden, det granna och livfulla i rytm och rim, som är von Numers' styrka. Han har tydligen gått i skola hos Bellman och Karlfeldt och representerar därigenom en diktart, som lyst med sin frånvaro i den finlandssvenska, mera allvarsbundna lyriken. I detta får man säkert se förklaringen till den livliga uppskattning, som kommit honom till del framför allt från ett yngre släktleds sida. Men med hänvisningen till de rikssvenska klassikerna är ännu inte sagt att han vore enbart en smart efterhärmarer; hans tonfall har oftast en utpräglad äkta och genuint helsingforsisk prägel. Samma äkthet finner man i hans ofta ytterst fina och artistiska naturmålerier. En ovanligt vacker landskapsdikt heter »Påskafton»:

Videt böjer sina grenar
höjer sirliga profilen
över dikesrenars mörka tuvor,
sveps i kvällsdis,
fångar regnets droppar,
en och en i sakta silverföljd.
Videts knoppar le ur ludna luvor,
nejden ångar
vit och dimomhöljd.
Jordens gröda spirar varsamt,
skymning sipprar tät och skugglöst grå,
välver tomhet över by och mylla
där ett kärhjul jämrar då och då.
Bortom tjärnens gula tranbärsflyn
brustna snöflak smälta bort i flödet
av ett vårregns stril ur skyn.

Den rent modernistiska lyriken var hösten 1936 sparsamt företrädd. *L. A. Salavas* Ett försvarstal kan knappast hänföras till poesi i egentlig mening; vad samlingen innehåller är en bitter och reflekterande ordkonst av aforistisk art. Konstnärlig i helt annan mening förefaller mig *Gunnar Björlings* nya bok, som bär den groteska titeln: *Att syndens blåa nagel*. Häftet har rönt erkännande till och med på håll, där man tidigare ställt sig oförbehållsamt avvisande mot denne »Europas siste dadaist». Jag har inte lust att i detta sammanhang gå närmare in på fenomenet Björling. Blott en kort reflexion må tillåtas: De som triumferande erkänna, att de inte ha någon möjlighet att förstå, vad Björlings ordkonst betyder, borde i lojalitetens intresse ge även ett annat, om också mera motvilligt erkännande: att hans insats spelat och spelar en inte ringa roll för många av de bästa förmågorna inom den unga såväl finlandssvenska som rikssvenska lyriken. För Sveriges räkning är det nog att hänvisa till namnen Arthur Lundkvist och Gunnar Ekelöf.

Slutligen vill jag erinra om tvenne diktsamlingar, som visserligen inte kunna betecknas såsom litterära nyheter i egentlig mening, men som i stället förmedla bekantskapen med det måhända bästa finlandssvensk lyrik frambragt under de senaste femton åren. Jag syftar på *Arvid Mörnes Vandringsdagen* och *Elmer Diktonius' Gräs och granit*. De äro båda sällsynt konstnärligt helgjutna, och det är av stort intresse att läsa dem, var för sig, eller sida vid sida. I »Vandringsdagen» ger den finlandssvenske diktens mästare av den äldre generationen ett tvärsnitt av sin märkliga produktion under åren 1924—1935. Och i »Gräs och granit» har den främste representanten för den nya genombrottslyriken sammanfört ett strängt sovrät urval av hela sin poetiska alstring.

Olof Enckell.